

УДК 821.161.2-93.09(075.8)

DOI <https://doi.org/10.32782/apv/2022.3.6>

Наталія ІОВХІМЧУК

кандидат філологічних наук, доцент кафедри теорії та методики початкової освіти, Волинський національний університет імені Лесі Українки, просп. Волі, 13, м. Луцьк, Волинська обл., Україна, 43025
ORCID: 0000-0002-4617-3535

Тетяна ЗДІХОВСЬКА

кандидат філологічних наук, доцент кафедри теорії та методики початкової освіти, Волинський національний університет імені Лесі Українки, просп. Волі, 13, м. Луцьк, Волинська обл., Україна, 43025
ORCID: 0000-0001-7375-3431

Оксана ДАНИЛЮК

кандидат філологічних наук, доцент кафедри теорії та методики початкової освіти, Волинський національний університет імені Лесі Українки, просп. Волі, 13, м. Луцьк, Волинська обл., Україна, 43025
ORCID: 0000-0002-8765-8475

Бібліографічний опис статті: Іовхімчук, Н., Здіховська, Т., Данилюк, О. (2022). Використання гри у процесі вивчення літератури для дітей молодшого шкільного віку. *Acta Paedagogica Volyniensis*, 3, 38–43, doi: <https://doi.org/10.32782/apv/2022.3.6>

ВИКОРИСТАННЯ ГРИ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ЛІТЕРАТУРИ ДЛЯ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

У статті розглядається проблема використання гри у процесі вивчення літератури для дітей молодшого шкільного віку. Недостатня розробленість проблеми, її значення для вдосконалення навчально-виховного процесу нової української школи та задоволення вимог сучасного суспільства зумовили вивчення теоретичних і практичних аспектів проблеми застосування гри на уроках літературного читання, стану цієї проблеми в шкільній практиці. Проаналізовано дослідження й публікації щодо навчання літератури, визначено мету дослідження, окреслено низку питань, присвячених висвітленню в сучасній науковій літературі стану дослідження проблеми. Відповідність порушеної проблеми сучасним вимогам освіти, її значущість для літературного розвитку учнів, а також недостатнє опрацювання питання в теоретичному та практичному аспектах визначили актуальність теми. У дослідженні використовувалися такі методи дослідження: вивчення і критичне осмислення праць з літературознавства, педагогіки, методики викладання української літератури, аналіз фахових та шкільних навчальних видань для визначення теоретичних засад досліджуваної проблеми. Одним із дієвих засобів літературного розвитку учнів є використання гри, оскільки при правильному плануванні та чіткій організації гра на уроці літературного читання спроможна активізувати навчальний процес, створити позитивну емоційну атмосферу, посилити більшість традиційних прийомів навчання. Тісний зв'язок гри з мистецтвом і художньою творчістю, наявність ігрового аспекту в літературі, зокрема прояв ігрового в художніх творах письменників, які ввійшли в коло читання учнів початкових класів. Отже, гра в молодшому віці має важливе виховне значення, а саме: виховує моральні, вольові почуття, привчає до дисципліни; сприяє розумовому розвитку

Ключові слова: гра, дитяча гра, ігрова діяльність, літературний розвиток учнів.

Nataliia IOVKHIMCHUK

Candidate of Philological Sciences, Senior Lecturer at the Department of Theory and Methods of Primary Education, Lesya Ukrainka Volyn National University, 13 Voli Ave, Lutsk, Ukraine, 43025

ORCID: 0000-0002-4617-3535

Tetiana ZDIKHOVSKA

Candidate of Philological Sciences, Senior Lecturer at the Department of Theory and Methods of Primary Education, Lesya Ukrainka Volyn National University, 13 Voli Ave, Lutsk, Ukraine, 43025

ORCID: 0000-0001-7375-3431

Oksana DANYLIUK

Candidate of Philological Sciences, Senior Lecturer at the Department of Theory and Methods of Primary Education, Lesya Ukrainka Volyn National University, 13 Voli Ave, Lutsk, Ukraine, 43025

ORCID: 0000-0002-8765-8475

To cite this article: Iovkhimchuk, N., Zdikhovska, T., Danyliuk, O. (2022). The use of games in the process of studying literature for children of primary school age. [The use of games in the process of studying literature for children of primary school age]. *Acta Paedagogica Volynienses*, 38–43, doi: <https://doi.org/10.32782/apv/2022.3.6>

THE USE OF GAMES IN THE PROCESS OF STUDYING LITERATURE FOR CHILDREN OF PRIMARY SCHOOL AGE

The article examines the problem of using games in the process of studying literature for children of primary school age. Inadequate development of the problem, its importance for improving the educational process of the new Ukrainian school and meeting the requirements of modern society led to the study of the theoretical and practical aspects of the problem of using the game in the lessons of literary reading, the state of this problem in school practice. Research and publications on teaching literature are analyzed, the purpose of the research is defined, and a number of questions devoted to the coverage of the state of research of the problem in modern scientific literature are outlined. The correspondence of the raised problem to the modern requirements of education, its significance for the literary development of students, as well as insufficient processing of the issue in theoretical and practical aspects determined the relevance of the topic. The following research methods were used in the study: study and critical interpretation of works on literary studies, pedagogy, methods of teaching Ukrainian literature, analysis of professional and school educational publications to determine the theoretical basis of the problem under study. One of the effective means of literary development of students is the use of games, because with proper planning and clear organization, the game in the lesson of literary reading can activate the educational process, create a positive emotional atmosphere, and strengthen most traditional methods of learning. The close connection of the game with art and artistic creativity, the presence of a game aspect in literature, in particular, the manifestation of the game in the works of writers who entered the reading circle of elementary school students. So, the game at a younger age has an important educational value, namely: it educates moral and volitional feelings, teaches discipline; promotes mental development.

Key words: game, children's game, game activity, literary development of students.

Актуальність проблеми. Виокремлення проблеми літературного розвитку школярів пов'язано з особливим значенням літератури для духовного розвитку особистості. Варто наголосити, що особливої актуальності ця проблема набуває на сучасному етапі коли відбувається загальне падіння читацької культури та зниження інтересу до літератури.

Одним із дієвих засобів літературного розвитку учнів є використання гри, оскільки при правильному плануванні та чіткій її організації на уроці літературного читання спроможна активізувати навчальний процес, створити

позитивну емоційну атмосферу, посилити більшість традиційних прийомів навчання.

Незважаючи на актуальність означеної проблеми, теоретичне обґрунтування і практичне впровадження методичної системи літературного розвитку учнів початкових класів у процесі ігрової діяльності ще не знайшло свого необхідного висвітлення в наукових дослідженнях.

Аналіз реального стану вказаної проблеми дає змогу зробити висновок про те, що в сучасній українській початковій школі постала потреба висвітлення ігрової діяльності молодших школярів при вивченні дитячої літератури.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Окремі аспекти досліджуваної проблеми вже перебували в колі наукових інтересів видатних українських та зарубіжних учених. Літературознавчий аспект досліджуваної проблеми розкрито в працях О. Потебні, М. Бахтіна, О. Лосєва, Ю. Лотмана, Л. Столовича, М. Славої та інших.

Подальшого розвитку проблема організації ігрової діяльності учнів при вивченні літературних творів набула у працях сучасних дослідників. Так, науковці М. Качурін, Є. Пасічник, Б. Степанишин, Л. Мірошниченко та інші пов'язують використання ігрових прийомів при вивченні художнього твору з формуванням в учнів інтересу до літератури.

Мета дослідження є використання гри у процесі вивчення літератури для дітей молодшого шкільного віку.

Виклад основного матеріалу дослідження.

У вітчизняній педагогіці основи теорії гри були закладені визначним педагогом В. Сухомлинським. Основною ідеєю його концепції є природний розвиток дитини – у грі, праці, єдності з природою й соціальним оточенням. Педагог був переконаний, що важливішої справи, ніж гра, у дитини не буває. Саме в грі, за словами В. Сухомлинського, розкриваються творчі здібності особистості, відкривається невідомий їй навколишній світ: «Дитяча гра – це величезне світле вікно, через яке в духовний світ дитини вливається життєдайний потік уявлень, понять про навколишній світ. [...] Гра – це саме та іскра, що здатна запалити в дитині допитливість та цікавість до всього, що її оточує» (Sukhomlynskyi, 1987, p. 95). У грі, казці, фантазії педагог убачав «животворне джерело дитячого мислення, благородних почуттів і прагнень» (Sukhomlynskyi, 1987, pp. 95–96).

О. Газман звертався у своїх дослідженнях також і до проблеми виховання особистості в ході гри. Учений досліджував питання використання ігрової діяльності учнів середніх і старших класів у контексті проблеми виховання особистості в колективі, також розглядав педагогічну характеристику компонентів гри й механізми її впливу на особистість. О. Газман дійшов висновків, що однією із суттєвих умов успішного виховання школярів у грі є вміння педагога й вихователя організувати активність, що виникає в процесі гри (Gazman, 1985, pp. 25–26).

Розуміючи, що в грі людина не тільки витрачає, але й поновлює енергію, дослідники дійшли висновку, що гра врівноважує життєву активність, отже, є відпочинком.

Якщо розуміти відпочинок як проведення часу без праці, то гра забезпечує такий психофізіологічний стан дитини, що досягається засобом переходу від однієї діяльності до іншої й полягає в поновленні фізичних, емоційних та інтелектуальних сил організму. Але відпочиваючи від праці на дозвіллі, людина також поновлює свої сили, отже, у цьому розумінні гра виступає відпочинком.

Гра має важливе значення для гармонійного розвитку особистості. Як зазначають учені, вікові особливості – це первинні властивості індивіда, які виявляються на всіх рівнях його життєдіяльності і значно впливають на загальний розвиток дитини. У молодшому віці для дитини починається важливий етап у процесі її готовності до життя в суспільстві дорослих. Він характеризується появою елементів дорослості, самосвідомості, нового типу стосунків з дорослими та товаришами, інтересів, що опосередковують діяльність і поведінку.

Серед особливостей розумового розвитку молодших школярів виділяють також значне збільшення обсягу пам'яті за рахунок осмислення матеріалу, удосконалення здатності до абстрактного мислення, вибіркове цілеспрямоване, здатне до аналізу сприйняття. У молодшому віці також значно зростає здатність учнів до аналізу й зіставлення, посилюється інтерес до внутрішньої суті явищ і причинно-наслідкових зв'язків, зростає інтелектуальна активність у цілому.

Учителю у своїй роботі необхідно враховувати особливості сприйняття літератури школярами молодшого віку й використовувати такі види й форми робіт, які сприяли б розумінню учнями літератури як умовного відображення дійсності й були спрямовані на вдосконалення їх літературного розвитку. Отже, використання гри в процесі вивчення літератури, на наш погляд, дає можливість поступового засвоєння молодшими школярами особливостей художнього зображення дійсності, оскільки саме в грі дитина вчиться оволодівати умовною поведінкою. Таким чином, виникає необхідність розглянути особливості ігрової діяльності учнів.

На організацію та розвиток ігрової діяльності молодших школярів особливо впливає

ставлення до гри дорослих (батьків, учителів, вихователів). На думку психологів, гру учнів необхідно організовувати та керувати нею. Керівництво ігровою діяльністю може здійснюватися у таких напрямках: безпосередня участь учителя в грі й керівництво нею, спостереження за грою учнів – учитель виступає в ролі судді, дає поради після закінчення гри, пропаганда вчителем гри, колективне її планування. Головне, як вважають учені, полягає в тому, щоб підлітки відчували, що вчителю не байдужі їх інтереси, смаки та прагнення (Petrovska, 2013, р. 6). Гра – шлях до пізнання світу; підхід до гри як могутнього засобу виховання; а також ідея відпочинку під час ігрової діяльності. Гра – це форма діяльності в умовних ситуаціях, спрямована на відтворення та засвоєння суспільного досвіду (Honcharenko, 1997, р. 98).

Необхідність створення системи літературного розвитку учнів початкових класів у процесі навчально-ігрової діяльності викликана сучасним станом літературної освіти молодших школярів в умовах Нової української школи.

Головне завдання етапу підготовки до сприйняття художнього твору – зацікавити учнів художнім твором, пробудити бажання прочитати його, створити певні орієнтири та установки на сприйняття й розуміння тексту художнього твору. Продемонструємо можливості гри учнів на цьому етапі. Вивчення біографії письменника можна організувати у формі ділових рольових ігор «Прес-конференція», «Інтерв'ю», «Ток-шоу», у яких учні можуть імітували діяльність журналістів, фотокореспондентів, редакторів, письменників, літературних критиків.

Така робота допомагає учням орієнтуватися у навчальному матеріалі, виділяти головні й другорядні факти у творчій біографії митця, правильно й чітко формулювати запитання, а також продумувати варіанти очікуваних відповідей. Готуючи ділову гру «Інтерв'ю з письменником», доцільно ознайомити учнів з особливостями професій, які вони імітуватимуть під час гри. Для цього радили школярам укласти професійний словничок, до якого ввійшли такі слова: інтерв'ю, прес-конференція, репортаж, кореспондент, фотокореспондент, журналістика та інші. На цьому ж етапі були розподіляються ролі, накреслюється план гри, обговорено орієнтовні питання та очікувані відповіді.

Написання творчої роботи у формі репортажу надає вчителю можливість перевірити засвоєння учнями навчального матеріалу, а учням виявити свої творчі здібності, уміння точно й виразно відтворити події, свідком яких вони стали. Окрім того, цей вид роботи сприяв розвитку уваги, спостережливості, образного мислення, мовлення школярів та стимулював інтерес як до творчості письменника, так і до професійної діяльності представників преси.

Зважаючи на те, що в початкових класах на уроках літературного читання нерідко презентується мистецький доробок письменників, твори яких знайомі учням з раннього дитинства, з метою активізації літературного досвіду школярів рекомендовано використовувати літературні вікторини за вже відомими творами. Зупинимось детальніше на цьому різновиді гри.

Літературна вікторина – це пізнавальна гра, яка складається із запитань і відповідей на літературні теми. У цій грі учні змагаються за те, щоб, швидше й повніше відповісти на поставлене запитання, а виграє той, хто краще знає програмовий матеріал і володіє більшою інформацією. Таким чином, метою літературних вікторин є розширення й поглиблення здобутих на уроці та в самостійній діяльності знань. Цей вид роботи активізує навчальний процес, стимулює розумову діяльність учнів, заохочує їх до читання художньої літератури. Найвідповідальнішим моментом у підготовці літературної вікторини є складання запитань, оскільки вони становлять основу цього виду змагальних ігор. Така літературна вікторина розвиває інтерес до творчості письменника й дозволяє вчителю уникнути довгого й недоцільного переказу його творів. Використання літературних вікторин за творами письменника активізує літературний досвід учнів, розвиває навички ідентифікації художніх творів, привчає учнів до уважного читання, створює емоційну атмосферу занурення у творчість письменника, стимулює самостійне додаткове читання.

Під час підготовки до сприйняття ліричного твору особливого значення варто надавати творчим ігровим завданням. Так, при вивченні поезій після декламації вчителем окремих поетичних рядків проводяться лексичні ігри, які сприяють прилученню учнів до джерел поетичної творчості та проби власних сил у написанні віршів. Наведемо варіанти таких ігрових завдань.

Завдання 1. Підберіть до запропонованих слів рими (слова взяти з вірша Олени Пчілки «Гринджолики»).

Завдання 2. Продовжіть рядок рим з виученого вірша власними прикладами.

Завдання 3. Замініть граматичну форму слів так, щоб вони римувалися.

Виконання таких ігрових завдань розвиває почуття рими, збагачує словниковий запас учнів, сприяє розвитку мовлення, творчих здібностей, дозволяє підліткам сконцентрувати свою увагу під час читання вірша й допомагає переконатись у геніальності відомих поетів.

У ділових іграх «Диктор», «Коментатор» учні виконували ролі слухачів, дикторів, коментаторів. Так, при проведенні гри «Диктор» учням дається настанова уявити себе диктором радіо або телебачення і прочитати текст чітко, правильно, виразно, звертаючи увагу на особливості темпу, сили голосу, його тону. Використання різноманітних видів гри учнів на етапах підготовки до сприйняття художнього твору та його читання зацікавлює школярів виучуваним твором, сприяє удосконаленню техніки читання, привчає учнів до уважного й активного слухання, навчає визначенню інтонаційного забарвлення висловлювання, розвиває навички виразного читання та сприйняття змісту художнього тексту на основі опорних слів або ключових фраз.

На етапі підготовки до використання елементів аналізу художнього твору використовуються інтелектуальні ігри, зокрема, кросворди. Кросворд – це гра-завдання, яка полягає у вписуванні літер у перехресні рядки клітинок накресленої фігури так, щоб по горизонталі та вертикалі вийшли загадані слова. Залежно від дидактичної мети уроку такими словами можуть бути слова з тексту художнього твору, літературознавчі терміни, прізвища письменників, географічні назви тощо. Наприклад, при вивченні казки казки І. Андрусяка «Зайчикове Різдво» запропоновано розв'язати кросворд, у якому назва твору була відображена в його формі, що націлювало учнів на роботу з художнім текстом. Досвід роботи засвідчив, що у випадках, коли подібні ігрові завдання використовуються систематично, у школярів уже при читанні відбувається певна настанова на фіксацію деталей твору, і художній текст при розв'язанні кросворда може не використовуватися.

При вивченні малих фольклорних жанрів (приказок, прислів'їв, загадок) учні початкових класів у цілому розуміють значення народних висловів, визначають їх національний колорит, усвідомлюють роль таких засобів виразності, як сила голосу, інтонація, темп, паузи для передачі змісту висловлювання. Але водночас, у молодших школярів недостатньо розвинене абстрактне мислення, що ускладнює розуміння образності малих фольклорних жанрів. Учні також відчувають певні труднощі в усвідомленні особливостей побудови приказок та прислів'їв, і, як наслідок – складнощі у визначенні відмінностей між цими фольклорними жанрами. Обмежено й не завжди влучно вживаються школярами прислів'я і приказки у власному мовленні. Можна використовувати такі ігрові завдання: «Підкажи слівце», «Продовж прислів'я», «Відгадай прислів'я за словом (римою)», «Літературне лото», «Склади прислів'я», «Ланцюжок прислів'їв», конкурс кращих знавців малих фольклорних жанрів, концерт майстрів виконання приказок та прислів'їв, складання за прислів'ями ребусів та кросвордів тощо (Cheverda, 2001, pp. 8–9).

Ці ігри націлюють учнів на краще запам'ятовування малих фольклорних жанрів, допомагають сприйняти й оцінити їх ритм та рими, готують школярів до використання приказок та прислів'їв у своєму мовленні. А такі ігрові вправи, як «Літературне лото» та «Склади прислів'я» не тільки готують учнів до вивчення влучних висловів, а і сприяють усвідомленню особливостей їхньої композиції, привчають розрізняти приказки та прислів'я, розвивають логічне мислення, збагачують словниковий запас.

З метою поглиблення знань школярів про ідейно-художню роль епітетів можна проводити різноманітні лексичні ігри. Наприклад, при вивченні поезії Лесі Українки «Давня весна» учням пропонувати дібрати епітети до слів «давня», «дарунки», «шум», «хатина», «самотна». Переможцем у цій грі стає той, кому вдалося дібрати епітети, максимально наближені до авторської манери.

Під час аналізу ліричних творів використовуються різні види навчально-ігрової діяльності учнів (читання за ролями, інсценізації, вправи на відповідність, рольові художні ігри та інші), що пояснюємо характерними особливостями творів цього жанру.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, гра в молодшому віці має важливе виховне значення, а саме: виховує моральні, волеві почуття, привчає до дисципліни; сприяє розумовому розвитку (у грі дитина навчається виділяти головне, планувати, порівнювати, систематизувати, узагаль-

нювати); задовольняє пізнавальні інтереси; забезпечує потребу школярів в емоційному самовираженні, творчості, фантазуванні; навчає сприймати умовність художнього відображення дійсності; активізує увагу, організовує колектив, виявляє здібності та нахили.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Газман О. С. Проблема формирования личности школьника в игре / *Педагогика и психология игры*. Н. : НГПИ, 1985. С. 14–27.
2. Гончаренко С. Український педагогічний словник. К. : Либідь, 1997. 528 с.
3. Петровська Т. Система роботи над образними засобами художнього твору на уроках літературного читання. *Початкова школа*. 2013. № 4. С. 5–7
4. Сухомлинський В. О. Вибрані твори в п'яти томах. К. : Рад. школа, 1987. Т. 3. 670 с.
5. Чекіна В. І. Дидактичні ігри на уроках української мови. *Початкове навчання та виховання*. 2014. № 1–2. С. 64–67.
6. Чеверда Т. Б. Застосування дидактичних ігор на уроках зарубіжної літератури. *Зарубіжна література в навчальних закладах*. 2001. № 4. С. 6–10.

REFERENCES:

1. Gazman, O. (1985). Problema formationis personalitatis in ludo puerili. [The problem of the formation of a schoolboy's personality in the game]. *Pedagogia et psychologia ludi*. N. : NGPI, 1985. [in Russian]
2. Honcharenko, S. (1997). Dictionarium pedagogicum Ucrainae [Ukrainian pedagogical dictionary]. K. : Lybid. [in Ukrainian]
3. Petrovska, T. (2013). Ratio operandi de mediis figuratis artificii operis in lectionibus lectionis litterariae. [The system of working on the figurative means of an artistic work in the lessons of literary reading] *Ludi litterarii*. No. 4. [in Ukrainian]
4. Sukhomlynskyi, V. (1987). Opera selecta in quinque voluminibus [Selected works in five volumes]. K. : Rad. Schola. T. 3. [in Ukrainian]
5. Chekina, V. (2014). Ludi didactici in Ucraina linguae rudimenta [Didactic games in Ukrainian language lessons]. *Primaria educatio et educatio*. No. 1–2. [in Ukrainian]
6. Cheverda, T. (2001). Applicatio ludorum didacticorum in lectionibus peregrinis [Application of didactic games in foreign literature lessons]. *Litterae peregrinae in Institutis Institutis*. No. 4. [in Ukrainian]